

For citation / Atf için:

DEMİRCİOĞLU, D. (2024). Türk mitolojisinde çocuklarda kahramanlık olgusu. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(3), 25-36. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10987493>,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Türk mitolojisinde çocuklarda kahramanlık olgusu

Heroism in children in Turkish mythology

Devrim DEMİRCİOĞLU

Öğr. Gör.; Sinop Üniversitesi Ayancık Meslek Yüksekokulu Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, 57402,
Ayancık, Sinop, Türkiye

E-mail: devrimdemircioglu01@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5353-2930

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

01/03/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

15/03/2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:

19/03/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

(X) Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar, çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.

(X) Ethical approval was not obtained for this study. The author declares that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (100%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %5'tir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 5%.

Türk mitolojisinde çocuklarda kahramanlık olgusu

Öz

Türkler tarihin her devrinde çocuk eğitimine büyük önem vermişlerdir. Bu durum Türklere ait ilk bilgilerin yer aldığı yazılı metinlerde de gözlenmektedir. Türklerin tarih sahnesine çıktığı türeyiş destanlarında çocuk kahramanlar her zaman önemli birer figür olmuşlardır. Bu destanların birinde savaşta öldürülmeyip çöle bırakılan bir bebeğin dişi bir kurt tarafından emzirilmesi ve bir kahraman olarak yetişerek toplumuna liderlik etmesi anlatılmaktadır. Bu durum Türklerin var oluş algısının yetişkin bir bireyden değil de bir çocuk kahramandan başlattıklarının göstergesidir. Benzer şekilde başka destanlarda ve hikayelerde de çocukların kahramanlık ülküsüyle yetiştirildikleri görülmektedir. Bu örneklerden hareketle Türklerin tarihsel süreçte çocuk eğitiminde bir değer olarak kahramanlık olgusuna özel bir önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu çalışmada bir değer olarak "kahramanlık" kavramının çocuk eğitimindeki işlevi Türk mitolojisindeki örnekler üzerinden incelenmiştir. Çalışma, Türk mitolojisindeki çocuk eğitimi konusunu kahramanlık olgusu bağlamında derinlemesine keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca uygun olarak çalışmada nitel araştırma deseni ve yorumlama tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk mitolojisi, Çocuk eğitimi, Değerler eğitimi, Kahramanlık

Heroism in children in Turkish mythology

Abstract

Turks have given great importance to child education in every period of history. This situation is also observed in the written texts containing the first information about the Turks. Child heroes have always been important figures in the origin epics in which Turks appeared on the stage of history. In one of these epics, it is told that a baby who was not killed in the war but left in the desert was suckled by a she-wolf and grew up as a hero and led his society. This situation is an indication that the Turks' perception of existence starts from a child hero, not from an adult individual. Similarly, in other epics and stories, it is seen that children were raised with the ideal of heroism. Based on these examples, it is understood that the Turks gave crucial importance to the phenomenon of heroism as a value in child education throughout the historical process. In this study, the function of the concept of "heroism" as a value in child education was examined through examples from Turkish mythology. The study aims to explore in depth the subject of child education in Turkish mythology in the context of heroism. In accordance with this purpose, qualitative research design and interpretation technique were used in the study.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Written documents about the emergence of Turks as communities in this region are relatively new compared to the beginning of Turkish history. Traces of the Turks on many subjects such as history, belief, culture, tradition, civilization and education are found in mythological sources, both due to the oral culture tradition brought by the nomadic life culture and because the tradition of creating written documents emerged later.

When Turkish mythology and legends are examined in general, it can be seen that the main ideal adopted by the Turks in child education is to inculcate the ideal of heroism. For Turks, every child born is a hero candidate. Therefore, his education is based on raising a fearless heroic human type who fights evil and comes to the aid of everyone in need.

Conceptual and Theoretical Framework

Concepts

Mythology is formed from the combination of the Greek words *mitologia* (μυθολογία), meaning "word spoken or heard", and *mithos* (μυθος) and *logos* (λογος), meaning "speech" (Erhat, 2015, p.5).

In Turkish culture, *Hızır* helps those who are in trouble and in trouble; he is seen as someone who brings abundance and abundance to people.

Dede Korkut is one of the most essential figures in the history of Turkish thought and Turkish mythology and is the protagonist of the Book of Dede Korkut, which consists of twelve separate stories.

Deli Dumrul is a fearless hero who appears in Dede Korkut stories and challenges Azrael.

Literature Review

Due to the content of the study, sources and concepts related to Turkish mythology were examined. One of the most important of these sources is the book Dede Korkut Stories. This book has been published many times by different publishing houses at different times.

Method

The study aims to explore in depth the subject of child education in Turkish mythology in the context of heroism. In accordance with this purpose, qualitative research design and interpretation technique were used in the study.

Findings

When Turkish mythology and legends are examined in general, it can be seen that the main ideal adopted by the Turks in child education is to inculcate the ideal of heroism. For Turks, every child born is a hero candidate. Therefore, his education is based on raising a fearless heroic human type who fights evil and comes to the aid of everyone in need.

It is obvious how important the naming event, which is still important today and carried out with various rituals, was considered by the ancient Turks. The child's ability to deserve the name depends on his heroism. This situation, which is the subject of mythological stories, is an important example in terms of showing how much importance the phenomenon of heroism as a value is given by the Turks.

The examples of heroism mentioned in Turkish mythologies do not only belong to men. When the early periods of the Turks are examined, it is seen that women were considered sacred and had a feared power of domination.

Results

Heroism, which is a supreme value in the general perception of the society, has been the ideal of Turkish children since pre-Islamic times. Every Turkish child grows up with the ideal of being a brave, courageous and heroic hero. This ideal did not change for the Turks after they adopted Islam.

As described in Dede Korkut stories, newborn children were first given a temporary name. Whenever the boy showed true heroism, he earned his permanent name. This situation alone is enough to show how important the phenomenon of heroism in Turkish mythology is. Accordingly, it is observed that the ideal of heroism, which is the subject of Turkish mythology, is adopted as the fundamental value of child education.

Keywords: Turkish mythology, Child education, Values education, Heroism

GİRİŞ

Türklerin ana yurdu olarak Orta Asya coğrafyası kabul edilmektedir. Bununla birlikte Türklerin bu geniş coğrafyanın tam olarak neresinde yerleştikleri tartışma konusudur. Bunun önemli bir nedeni Türklerin göçebe tarzı yaşama biçimleri ve gittikleri her bölgede bazı kültür ve medeniyet öğelerine dair izler bırakmalarıdır. Bu izlere Orta Asya'nın birçok noktasında rastlanmaktadır.

Türklerin topluluklar halinde bu bölgede ortaya çıkışlarına dair yazılı belgeler Türk tarihinin başlangıcına kıyasla görece yenidir. Gerek göçebe yaşam kültürü getirdiği sözlü kültür geleneği sebebiyle gerekse yazılı belge oluşturma geleneğinin daha sonradan ortaya çıkmış olması sebebiyle Türklerin tarih, inanış, kültür, gelenek, medeniyet, eğitim gibi pek çok konudaki izleri mitolojik kaynaklarda bulunmaktadır.

Mitoloji, Yunanca “söylenen ya da duyulan söz” anlamına gelen *mitologia* (μυθολογία) ve “konuşma” anlamına gelen *mithos* (μυθος) ve *logos* (λογος) sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur (Erhat, 2015, s.5). Eski Yunancada “geçmişte söylenenlerin tekrar edilmesi” gibi bir

anlama sahipken zaman içinde Batı dillerinde “efsane” anlamı yüklenmiştir. Güncel kullanımında, mitoloji ya belirli bir din veya kültürdeki mitlerin bütünüdür (Türk mitolojisi, Yunan mitolojisi, Hint Mitolojisi gibi) ya da mitlerin toplanması, araştırılması, yorumlanması ile ilgili bilgi veya bilim dalı olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, tarih öncesi inanışlardaki tanrıların gizemli maceralarını anlatan ve bir topluluğun duygularını, anlayışını ve özlemlerini gösterdiği için değerli kabul edilen mitlerin ve efsanelerin bütünüdür (Türk Dil Kurumu [TDK], 2024; İstanbul Teknik Üniversitesi [İTÜ], 2024).

Türklerin yaşamlarının her alanında ve anında mitoloji vardır. Toplum tarafından özel günlerde yapılan uygulamaların, anlatılan hikayelerin ve söylenen şiirlerin hemen hepsi bir bakıma mitoloji ile bağlantılıdır (Küçüktüncel, 2020, s. 95).

Genel olarak Türk mitolojisi ve efsaneleri incelendiğinde, Türklerin çocuk eğitiminde benimsediği temel ülkünün kahramanlık idealinin kazandırılması olduğu görülmektedir. Türkler için dünyaya gelen her çocuk bir kahraman adaydır. Dolayısıyla onun eğitimi _ki bu eğitim teorik olmaktan çok pratiktir_ kötülükle mücadele eden, zalimlere boyun eğmeyen, ihtiyaç duyan herkesin yardımına koşan korkusuz bir kahraman insan tipini yetiştirmek üzerine kuruludur.

Yöntem

Bu çalışmada kullanılan temel araştırma deseni nitel araştırma yöntemidir. Bu yöntem, her biri kendine has işleyişi olan ve farklı araştırma tasarımlarıyla zenginleştirilebilen sayısal olmayan verilerin toplanması, çeşitli ölçütlere göre gruplandırılması ve nihayetinde kullanılabilir hale getirilmesi işidir.

Nitel araştırma yöntemi bir şemsiye yöntem olarak görülebilir. Burada elde edilen verilerin işlenmesinde ihtiyaca bağlı teknikler ve alt yöntemler kullanılır. Bu çalışmada çalışmanın niteliğine uygun olarak keşfedici yorumlama tekniği kullanılmıştır.

Türk Mitolojisinde Çocuklarda Kahramanlık Olgusu

Türk mitolojisinde geçen bu efsanelerden birine göre M.Ö. 140 dolaylarında doğuda yaşayan Wu-Sun adındaki Türkler batıya göçmeye başlamış ve Tanrı Dağları civarına yerleşmişlerdir. Bundan rahatsız olan Hunlar, Wu-Sunlar üzerine taarruz etmiş ve onların çoğunu öldürmüşlerdir. Hunlar bu saldırıda Wu-Sunlardan Kum-mo adındaki bir çocuğu öldürmeyerek çöle bırakmışlardır. Kum-mo çölde emeklerken dişi bir kurt yanına gelmiş ve onu emzirmiştir. Bunu gören Hun hükümdarı çocuğun kutsal bir yavru olduğuna ve ileride bir kahraman olacağına inanmış ve onu himayesine alarak büyütüştür. Daha sonra da Kum-mo'ya babasının

eski devletini vermiştir (Ögel, 1998, s. 14). Bu örnekte daha küçük bir çocuk olan Kum-mo'nun gelecekte halkına önderlik edebilecek bir kahraman olduğu ve dişi kurt tarafından emzirilmesinin onu özel kıldığı vurgulanmaktadır.

Bir başka benzer örnek Dede Korkut hikayelerinde geçmektedir. Buna göre Türklerde çocuklara ad veren asıl kişi Korkut Ata'dır. Anne ve babanın çocuklarına koyduğu isim asıl isimleri olmayıp, geçici adlarıdır. Çocuk, asıl ismini ancak bir savaşta veya avda bir yararlık ya da bir kahramanlık gösterdikten sonra almaktadır. Bir hikâyede Dirse Han'ın oğlu, karşısına çıkan bir boğa ile dövüşüp onu öldürdükten sonra "Boğaç" adını almıştır (Anonim, 2024).

Bir başka hikâyede Bamsı Beyrek, tüccarların mallarını hırsızlardan kurtarması üzerine bu adı almıştır. Türk töresine göre bir çocuğa ismi verilirken yaptığı kahramanlığın, isim almasını hak ettirecek şekilde bir kahramanlık olduğu toplumun tamamı tarafından kabul edilmelidir. Çocuk ancak Boy'un Reisi veya Kamı tarafından verilen gerçek ve kalıcı ismine kavuştuktan sonra boyun tam üyesi olarak kabul edilirdi (Ergin, 2023). Dede Korkut hikayelerinde ad verilen çocukların genelde on beş yaşından küçük olması kahramanlık beklentisinin yetişkinler için değil çocuklar için olduğunu göstermektedir (Gönen, 2005, s. 111).

Günümüzde halen önemsenen ve çeşitli ritüellerle gerçekleştirilen ad verme olayının eski Türklerde ne denli önemsendiği ortadadır. Çocuğun adı hak edebilmesi bir kahramanlık göstermesine bağlanmıştır. Mitolojik hikayelere konu olan bu durum, bir değer olarak kahramanlık olgusunun Türklerde ne kadar çok önemsendiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Türk mitolojilerinde bahsedilen kahramanlık örnekleri yalnızca erkeklere ait değildir. Türklerin ilk dönemleri incelendiğinde kadının kutsal kabul edildiği, kendisinden korkulan bir hükmetme gücüne sahip olduğu görülmektedir (Duman, 2023, s. 69). Bu üstün özellikleri sebebiyle kadınların doğasının şaman olmaya daha yatkın olduğu anlaşılmaktadır. Kadın şamanlar kendilerine saygı duyulan ve kendilerinden korkulan önemli toplumsal figürlerdir (Bayat, 2022). Yine Arkaik Dönemden gelen kaya çizimlerinde Ana Tanrıça olarak kadın figürlerine rastlanması, kadının Türklerde toplumsal bir kahraman olarak algılandığını göstermektedir (Bilgili, 2022, s. 9).

Tunguzcada "kâhin, sihirbaz" anlamlarına gelen şaman, Batılı etnolog ve antropologlarca "rahip, büyücü, hekim veya ruh avcısı" anlamlarında kullanılmıştır. Sözcük, XVII. yüzyılın sonlarına doğru Rusçaya geçmiş ve zamanla yayılarak bir etnoloji kavramı halini almıştır. Tatar ve Altay dillerinde şaman sözcüğüne karşılık kam (gam) sözcüğü kullanılmaktadır. Eski Uygur yazmalarında yer alan "şaman" kavramı Yakutçada "oyun", Moğolcada "böge" veya "bö",

Kırgızcada ve Kazakçada “baksı/bahşı, karamurt, darger”, Samoyed dilinde “tadıbey” şeklinde geçmektedir. Kadın şamanlar ise “utagan, udagan, ubakan, utugan” diye adlandırılmaktadır (Güngör, 2010, s. 325-328).

Türk Mitolojisinde Kahramanlar

Hızır:

İslam öncesi dönemden itibaren Türklerde Hızır inancı gözlenmektedir. Bu dönemde Türkler kayın ağacından inerek insanlara yardım eden *Gök Sakallı İhtiyarların (Ak Sakallılar, Kocalar)* var olduğuna inanırlardı (Ögel, 1998, s. 3).

Manas Destanında Hızır’ın çocuklara ad verdiği, çocuğu olmayan bir han için tanrıya dua ettiği ve bunun üzerine tanrının o hana çocuk verdiğinden söz edilir (Ögel, 1998). Birbirinden bağımsız üç ayrı birimden oluşan destanın “Manas” adını taşıyan birinci bölümü bir Kırgız kahramanı olan Manas’ın doğumu, zamanla güçlü bir lider olarak ortaya çıkması, Kırgızlar arasındaki savaşlarda ünlenmesi, Kalmuklara karşı zafer kazanması, Kırgızları bir bayrak altında birleştirmesi ve ülkesini düşman istilâsından kurtarması gibi olaylardan oluşmaktadır. Destana göre Kara Han’ın oğlu Yakup (Cakıp) Han ile eşi Haydar Han’ın kızı Çıyrıçı’nın çocukları olmamaktadır. Yakup Han bir çocuk vermesi için Tanrı’ya yakarır ve Tanrı ona bir erkek çocuk nasip eder. Çocuğa “dört ulu peygamber” tarafından Manas adı verilir. Kökeni Sanskritçe olan Manas sözcüğü “akıllı, zeki” anlamına gelmektedir. Hikâyeye göre henüz bir bebekken konuşmaya başlayan Manas, Hızır tarafından korunmuştur. Büyüdüğünde yiğit bir delikanlı olan Manas Kaşgar bölgesindeki Çinlileri haraca bağlayıp onları doğu yönüne doğru göndermiştir (Gülensoy, 2018, s. 16-19).

Türk kültüründe Hızır darda kalanlara, sıkıntıda olanlara yardım eden; insanlara bolluk, bereket getiren biri olarak yer almaktadır. Aynı zamanda Hızır’ın ölümsüzlüğe ulaşan kişi olduğuna inanılırdı. Bir kahraman olarak Hızır anlayışı İslamiyet’te de görülmeye devam etmiştir (Kılıç 2003, s. 287-288).

Hızır kelimesi Arapça kaynaklarda hadır (hadır, hıdır) şeklinde, Türkçede ise hem Hızır hem Hıdır şeklinde kullanılmaktadır. Hadır “yeşil, yeşilliği bol olan yer” anlamındaki ahdar sözcüğüyle eş anlamlıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde hadır sözcüğünün özel isimden çok bir sıfat veya lakap olduğu iddia edilebilir. Bazı eserlerde Hızır’ın cennet pınarlarından içtiği için kuru bir yerde oturduğu zaman altındaki toprakta otların yeşerdiği ve bastığı her yerin yeşillendiği anlatılmakta ve ismin gerekçesi olarak bu durumdan söz edilmektedir. Bazı oryantalistler Hızır inancının gerisinde bazı ilkel dinlerde rastlanan bitki tanrısının

bulduğunu iddia etmişlerdir. İslâm'daki Hızır algısının bu inançla bir ilgisi olmayıp oryantalistlerin bu iddiaları asılsızdır. Hızır isminin kökeni hakkında bu iddialara ek olarak Ahd-i Atık'te yer alan "adı Filiz olan adam" (Zekarya, 6/12) inancının etkili olmuş olabileceği de ileri sürülmüştür. Bazı oryantalistlere göre Hızır sözcüğünün orijini Arapça değildir; bu sözcük destanda Gılgamış'ın atası olarak geçen Hasistra veya Hasisatra'nın isminin Arapçaya aktarılmasıyla oluşmuştur. Bir başka görüşe göre ise Hızır sözcüğü Glaukos (yeşil) masalı ile ilgili olup bu hikâye Arapçaya aktarılırken "hadır" şeklinde geçmiştir (Çelebi, 1997, s. 411-412).

Güvenilirliği tartışmalı olan bazı İslami kaynaklara ve rivayetlere göre Hızır, Hz. Âdem'in çocuklarından Kâbil'in oğlu Hazrûn veya Hz. Nûh'un oğlu Sâm'ın torunlarından Belyâ b. Melkân yahut Hz. İshak'ın torunlarından Hazrûn b. Amâyil'dir. Başka bir görüşe göre Hz. Harun'un neslinden geldiği, adının Hadır b. Âmiya veya Hadır b. Fir'avn olduğu; Kur'an'da adı geçen İlyas veya Elyesa'nın Hızır olduğu iddia edilmektedir. Başka bazı kaynaklarda ise annesinin Rum, babasının Fars olduğu rivayet edilmektedir. İbn Kesîr İslâmî kaynaklarda geçen Hızır'ın asıl adının Belyâ b. Melkân olduğunu ve bunun da Kitâb-ı Mukaddes'teki İlya'dan türediğini ifade etmiştir. Bu iddialara karşılık öncelikle Kur'an olmak üzere hadis, tefsir ve tarih kitaplarındaki açıklamalar dikkate alındığında İlya ile İlyas'ın aynı kişiler olduğu; ancak Hızır ile İlyas'ın farklı kişiler olduğu söylenebilir. Yine İslami kaynaklara göre bu kişilerin birlikte hareket ettiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Öyleyse halk arasında kabul edilen Hızır ile İlyas birlikteliğinin ve buna atıf yapan Hidrellez inancının sağlam bir temele dayanmadığı söylenebilir (Çelebi, 1997, s. 411-412).

Hızır'ın adı Kur'an'da geçmemektedir. Bununla birlikte müfessirlerin çoğu tarafından Kehf suresinde anlatılan kıssanın Hızır'a ait olduğu kabul edilmektedir. Bu kıssaya göre Hz. Musa, beraberindeki gence iki denizin birleştiği yere ulaşmak istediğini söylemiş ve bunun üzerine beraberce yola çıkmışlardır. İki denizin birleştiği yere varınca yanlarında azık olarak getirdikleri kurutulmuş balığı bir kenara bırakmış ve orada unutmuşlardır. Sonrasında balık da canlanarak denize atlamış ve gözden kaybolmuştur. Aradan biraz zaman geçince (balığın kaybolduğunun farkında olmayan) Hz. Musa yanındaki gençten azıklarını getirmesini ister; ancak genç adam balığın kaybolduğunu hatırlar ve bunu daha önce Hz. Musa'ya anlatmayı unuttuğu için bir üzüntü içine girer. Sonrasında Hz. Musa aradıkları yeri bulduklarını, yerin orası olduğunu söyler ve birlikte geriye dönerler. Döndükleri yerde Kur'an'ın ifadesiyle "kendisine Allah tarafından rahmet ve ilim verilmiş olan salih bir kul" ile karşılaşmışlardır. Hz. Musa bu kişiye ilminden kendisine de öğretmesini ister ve onunla arkadaş olmak istediğini belirtir. Kur'an'da adı verilmeyen ama Hızır olduğuna inanılan bu kişi Hz. Musa'ya iç yüzünü

bilemeyeceği olaylar sebebiyle bu beraberliğe sabredemeyeceğini söyler. Ancak Hz. Musa'nın ısrarı üzerine yanında gelmesine izin verir fakat şahit olacağı olaylar hakkında soru sormamasını şart koşar. Hz. Musa bu şartı kabul eder ve yolculukları başlar. Bu yolculukta Hızır önce bindikleri gemiyi delmiş, ardından bir çocuğu öldürmüş ve son olarak da kendilerine kötü davranan bir yerde yıkılmak üzere olan bir duvarı tamir etmiştir. Bu üç olayın her birinde Hz. Musa, Hızır olduğuna inanılan bu kişiye tepki göstermiş ve soru sormuştur. İlk iki sorudan sonra Hızır ona, "Ben sana benimle beraber olmaya sabredemezsin demedim mi?" diye uyarıda bulunmuş ama Hz. Musa'nın özür dilemesini kabul edip yolculuğa devam etmiştir. Ancak, üçüncü olaydan sonra Hz. Musa'ya artık ayrılmaları gerektiğini söylemiştir. Bununla birlikte ayrılmadan önce yaptıklarının sebeplerini açıklamış ve bunları Allah'ın emriyle yaptığını anlatmıştır (Kehf, 18: 60-82).

Görüldüğü üzere Hızır hem İslamiyet'ten önceki Türk destanlarında hem de İslamiyet'ten sonraki kaynaklarda geçen bir halk kahramanıdır. Onun temel nitelikleri beklenmedik anlarda ortaya çıkarak başı derde düşenlere yardım etmesi ve iyilik, fazilet, kahramanlık gibi erdemleri insanlara öğretmesidir.

Dede Korkut:

Dede Korkut Türk düşünce tarihinin ve Türk mitolojisinin en önemli figürlerinden olup on iki ayrı hikâyeden oluşan *Dede Korkut Kitabı'nın* baş kahramanıdır. Dede Korkut'un yaşadığı zaman dilimi net olmamakla birlikte İslamiyet öncesi dönemde yaşadığı düşünülmektedir.

Dede Korkut, Oğuz Türklerinin efsanelerinde anlatılan, bozkır hayatının törelerini ve geleneklerini çok iyi bilen, yarı mitolojik bir bilgedir. Kaynaklarda adı bazen "Korkut", bazen "Korkut Ata" şeklinde geçen Dede Korkut'un, Oğuzların Bayat ya da Kayı boyundan olduğu, İslamiyet'in yayılma sürecindeki kültürel değişimle birlikte bir veli kimliğine büründüğü rivayet edilmektedir (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, 2020).

Kazak kaynaklarına göre Dede Korkut, Kızılırdalıdır ve mezarı Sırderya Irmağı'nın kenarındadır. Mitolojiye göre doğumu otuz altı ayda gerçekleşmiş ve doğduğunda bazı olağanüstü haller meydana gelmiş, mevsimler normalden farklılaşmıştır. Onun doğumuna olduğu gibi ölümüne de bazı olağanüstü haller eşlik etmiştir. Rivayete göre üç yüz yıla yakın yaşamıştır. Ölüm hissi kendine ulaştınca bundan kaçmaya çalışmış ve farklı diyarlara gitmiştir ama her gittiği yerde mezarını kazan birileriyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine ölümden kaçamayacağını anlamış ve Sırderya Nehrinin üzerine seccadesini sermiş, ibadet etmeye başlamış ve ölümünü beklemiştir. İbadet ederken bir yılan onu sokmuş ve nehre düşmüştür. Nehir de onu bugünkü mezarının olduğu yere götürmüştür (Sakaoğlu 2011, s. 118).

Efsanelere göre Dede Korkut hem ozan hem aksakaldır ve kopuz imal eder. Bununla birlikte o aynı zamanda evliya, tabip, şeyh, kaman, dede şeklinde tezahür etmiş ve sürekli ölümsüzlük peşinde koşmuştur. O, Oğuz kavminin bilgesi ve kutsal bilgi kaynağıdır. Ayrıca Dede Korkut; Gök Tanrı dinine inananlar için ata, Müslüman Türkler için evliyadır (Bayat, 2022, 95-97).

Görüldüğü üzere Dede Korkut'un hayatı ve kişiliği üzerindeki bilgilerde bir uzlaşma söz konusu değildir. Ancak ortak olan bazı hususlara ulaşmak mümkündür. Buna göre Dede Korkut Türklerin İslam öncesi dönemine ait izler taşımakla birlikte Müslüman Türkler tarafından da sevilen ve saygı duyulan ulu bir kişidir.

Dede Korkut, Oğuzlar için bir nevi akıl hocasıdır. O, yeni doğan çocuklara ad veren, karşılaştıkları sorunların çözümünde Oğuzlara yardım eden, evlenmek isteyen gençlerin evlenmesine yardımcı olan bir kişidir. O, aynı zamanda ozanların piridir ve kopuz adlı sazı icat etmiştir. Dede Korkut, her hikâyenin sonunda ve yapılan şenliklerde kopuz çalmış destanlar söylemiştir (Sakaoğlu 2011, s. 118).

Önceki bölümlerde bahsi geçtiği üzere ad verme Türkler için önemli bir olaydır. Ad verilecek çocuğun mutlaka bir kahramanlık göstermesi gerekir. Çocuğun kahramanlığını değerlendiren ve buna göre çocuğa kalıcı ismini veren kişinin Dede Korkut olması onu "Kahramanların Piri" olarak adlandırmamıza yetecektir. Aynı zamanda onun kahramanlık hikayelerini anlattığı kitlenin çoğunlukla çocuklardan oluşması Türk mitolojisinde kahramanlık olgusunun çocuk eğitiminde önemli bir öge olduğunu göstermektedir.

Deli Dumrul:

Deli Dumrul, Dede Korkut hikayelerinde geçen ve Azrail'e kafa tutan korkusuz bir kahramandır. Dede Korkut hikâyelerinde söz edilen üç deli; Deli Dünder, Deli Karçar ve Deli Dumrul'dur (Ergin, 2023). Bu kişilerin isminin önünde kullanılan "deli" sıfatı olumsuz anlamda olmayıp bu kişilerin gözünü daldan budaktan sakınmayan, yiğit ve korkusuz kahramanlar olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır.

Hikâyeye göre Deli Dumrul adında korkusuz ve gözü pek bir er vardır. Bu er, kuru bir çayın üstüne köprü yaptırır. Köprüden geçenlerden otuz üç akçe, geçmeyenlerden ise şiddet zoruyla kırk akçe alır. Bir gün Deli Dumrul'un kurduğu köprüünün yakınına bir bölük oba yerleşir. Bir süre sonra obada genç bir yiğit ölür ve obadakiler üzüntülerinden ağlaşmaya başlarlar. Ağıtları duyan Deli Dumrul atıyla obaya gelir ve ağlaşmaların nedenini sorunca Azrail'in bir yiğidin canını aldığı, feryadın sebebinin bu olduğunu öğrenir. Bu duruma çok kızan Deli Dumrul, Azrail'e meydan okur. Onunla dövüşmek için Tanrıya yalvarır. Sonra evine döner.

Deli Dumrul otağında bir toy tertip eder ve bu toya Azrail de gelir. Deli Dumrul, öldürmek üzere kılıcıyla Azrail'e doğru saldırır ama Azrail güvercin olup uçarak kaçmaya başlar. Deli Dumrul atıyla güvercin kılığındaki Azrail'i kovalamaya başlar. Bu esnada Azrail birden kendisini ata gösterir. Azrail'i gören at ürker ve sahibini aşağı atar. Azrail yere düşen Deli Dumrul'un başında dikilince Deli Dumrul korkar ve kendisini öldürmemesi için Azrail'e yalvarmaya başlar. Azrail, kendisine değil, Tanrıya yalvarmasını söyler. Bunun üzerine Deli Dumrul Tanrıya yalvarır ve canını bağışlamasını ister. Tanrı, Deli Dumrul'a kendi canını onun yerine feda edecek birilerini bulmasını söyler. O da annesinden ve babasından canlarını kendi yerine vermelerini ister ama onlar bu isteği kabul etmezler. Sonra karısına gider ve ondan canını kendi yerine feda etmesini ister. Karısı, onsuz bu hayatın kendisi için bir anlamı olmadığını belirterek canını kocası için feda etmeye razı olduğunu söyler. Deli Dumrul karısının fedakarlığı üzerine Tanrı'dan ya ikisinin birlikte canını almasını ya da ikisini birlikte bağışlamasını ister. Deli Dumrul'un duasını kabul eden Tanrı onları affeder ve her ikisine de yüz kırk yıl ömür verir. Tanrı, sonra Azrail'i oğulları için canlarını feda etmeyen annenin ve babanın canlarını almak üzere gönderir. Böylece Deli Dumrul ve eşi uzun bir ömür sürerken anne ve babası ölür (Anonim, 2024).

Bu hikâyeye farklı yönleriyle dikkat çekmektedir. Hikâyenin ana kahramanı Deli Dumrul bir yönüyle Azrail'e meydan okumaya cesaret edebilen gözü pek bir cengâver, diğer yönüyle ise susuz bir dere üzerinde yaptığı köprüyü bahane ederek insanlardan zorla para toplayan bir zorbadır. İkinci yönüyle Deli Dumrul kötü ya da bozulmaya başlamış alp yiğitlerin bir örneğidir. Yine de Deli Dumrul, Dede Korkut'un hikayelerinde çocuklara anlattığı kahramanlık örneklerinden biridir.

SONUÇ

Sözlü kültür Türk toplum yapısının doğal bir sonucudur. Göçebe tarzı yaşam Türkler açısından yazılı kültür öğelerini miras bırakmayı güçleştirmiştir. Bu nedenle Türklerin kültürlerine dair izler, gündelik bilgiler ve kahramanlık hikayeleri sözlü anlatım kanalları aracılığı ile taşınmıştır. Bu durum, doğası gereği olayların asıllarına bazı ekleme ve çıkarmaların yapılmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak da toplumsal yaşama ait bilgiler veya kahramanlık hikayeleri mitolojik ve efsanevi bir karakter kazanmıştır.

Türk mitolojilerindeki hikayelerin en önemli içeriklerinden biri kahramanlık olgusudur. Çok sayıda ve farklı boylara ayrılırsalar da Türk topluluklarının en belirgin özelliği savaşçı olmalarıdır. Geneli itibarıyla savaşçı olan bir toplumda ise bir bireyin sahip olabileceği en yüce erdem cesaret ve kahramanlıktır.

Toplumun genel algısında yüce bir değer olan kahramanlık İslam öncesi dönemlerden itibaren Türk çocuklarının ideali olmuştur. Her Türk çocuğu cesur, gözü pek ve kahraman bir yiğit olma ülküsü ile yetişmektedir. İslamiyet'i benimsedikten sonra da Türkler açısından bu ülkü değişmemiştir.

Dede Korkut hikayelerinde anlatıldığı üzere doğan çocuklara önce geçici bir isim verilirdi. Çocuk ne zaman gerçek bir kahramanlık gösterirse kalıcı ismini hak etmiş olurdu. Başlı başına bu durum bile Türk mitolojisindeki kahramanlık olgusunun ne kadar önemsendiğini göstermesi açısından yeterlidir. Buna bağlı olarak da Türk mitolojisine konu olan çocuk eğitimin temel değeri olarak kahramanlık ülküsünün benimsendiği gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim. (2024). *Dede Korkut hikayeleri [Kitab-ı Dedem Korkut]*, (A. Çakan, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayat, F. (2022). *Türk kültüründe kadın şaman*. Ötüken Yayınları.
- Bilgili, N. (2022). *Türk mitolojisinde fantastik varlıklar*. Hermes Yayınları.
- Çelebi, İ. (1997). *Hızır*. Türkiye Diyanet Vakfı [TDV] İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/samanizm> (Erişim Tarihi: 26.02.2024).
- Duman, E. (2023). *Türk mitolojisinde kötü dişil varlıklar* (Tez no: 818028). [Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 26.02.2024)
- Ergin, M. (2023). *Dede Korkut kitabı* (55. basım). Boğaziçi Yayınları.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Gönen, S. (2005). Dede Korkut hikâyelerinden günümüze yansıyan doğum âdetleri. *TÜBAR-XVIII-2005-Güz*, 103-112. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/156837>
- Gülensoy, T. (2018). *Manas destanı (Türkiye Türkçesi ile)*. Akçağ Yayınları
- Güngör, H. (2010). *Şamanizm*. Türkiye Diyanet Vakfı [TDV] İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/samanizm> (Erişim Tarihi: 26.02.2024).
- İstanbul Teknik Üniversitesi [İTÜ], (2024). Türk mitolojisi. <https://web.itu.edu.tr/~yayla/turkmit.pdf> (Erişim Tarihi: 22.02.2024).

- Kılıç, H. Ç. (2003). *Türk kültüründe inanç ve inanışlar* (Tez no: 136826). [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 26.02.2024)
- Küçüktüncer, M. (2020). Türk mitolojisi ve şamanizmde doğa olayları. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8(21), 95-108. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1108268>
- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi. (2020). Korkut Ata kimdir? <https://www.osmaniye.edu.tr/birimdetay-korkutata-30124> adresinden 27.02.2024'te incelendi.
- Ögel, B. (1998). *Türk mitolojisi I-II* (3.basım). Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Sakaoğlu, S. (2011). *Halk hikâyeleri*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/EDB205U/ebook/EDB205U-11V1S1-6-0-1-SV1-ebook.pdf> adresinden 27.02.2024'te incelendi.
- Türk Dil Kurumu [TDK], (2024). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 22.02.2024'te incelendi.